

Choromański, Andrzej

Seminarium dla duchownych z Polski na temat Holokaustu i judaizmu, Instytut Yad Vashem, Jerozolima, Izrael : 20 stycznia - 3 lutego 2008 r.

Studia Teologiczne 26, 611-617

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. ANDRZEJ CHOROMAŃSKI

SEMINARIUM DLA DUCHOWNYCH Z POLSKI NA TEMAT HOLOKAUSTU I JUDAIZMU INSTYTUT YAD VASHEM, JEROZOLIMA, IZRAEL (20 stycznia – 3 lutego 2008 r.)

1. W dniach od 20 stycznia do 3 lutego 2008 r., w Instytucie Yad Vashem w Jerozolimie, miało miejsce drugie seminarium dla duchownych z Polski, poświęcone tematyce Holokaustu i judaizmu. Seminarium zostało zorganizowane przez jerozolimski instytut Yad Vashem we współpracy z Państwowym Muzeum w Oświęcimiu oraz Komitetem Episkopatu Polski ds. Dialogu z Judaizmem.

W seminarium wzięła udział grupa 28. kapłanów diecezjalnych i zakonnych z terenu całej Polski. Uczestnicy byli profesorami uniwersytetów, seminariów duchownych i innych uczelni wyższych, gdyż to do takiej właśnie grupy zawodowej odnosiło się tegoroczne zaproszenie. Oprócz wykładów, warsztatów i innych zajęć dydaktycznych, związanych bezpośrednio z tematem seminarium, w programie dwutygodniowego pobytu znalazło się także wspólne zwiedzanie z przewodnikiem świętych miejsc chrześcijaństwa, zarówno w Jerozolimie jak i na terenie całego kraju oraz wycieczki do miejsc związanych z historią, kulturą i tradycją religijną Izraela; nie zabrakło również wizyty w synagodze w dzień szabatu oraz wieczerzy szabasowej z tradycyjnymi błogosławieństwami i daniami.

Osobami bezpośrednio odpowiedzialnymi za naszą grupę z ramienia Yad Vashem byli pani Orit Margalioł oraz mówiący doskonale po polsku pan Alex Dancyg, który w razie potrzeby pełnił także rolę tłumacza z języka hebrajskiego i jidysz. Opiekunem z ramienia Muzeum w Oświęcimiu był pan Adam Lachota, natomiast działający przy Episkopacie Polski Komitet ds. Dialogu z Judaizmem reprezentował sekretarz ks. Tomasz Adamczyk. Zdecydowana większość wykładów odbywała się w języku angielskim i była tłumaczona metodą symultaniczną na język polski.

2. Nazwa instytutu – *Yad Vashem* – zaczerpnięta jest z Księgi proroka Izajasa (por. Iz 56,5) i oznacza pomnik opatrzony imieniem lub słowem, przywołującym konkretne wydarzenia z historii lub konkretne osoby. Chodzi więc o miejsce, upamiętniające owo szczególne wydarzenie z historii Izraela, jakim był Holokaust oraz przypominające imiona i sylwetki tych, którzy stali się jego ofiarami.

Po powstaniu niepodległego państwa Izrael, po drugiej wojnie światowej, jego obywatele, którymi byli ocaleni Żydzi z całego świata, zapragnęli stworzyć specjalną instytucję, zajmującą się z ramienia państwa, w sposób programowy i systematyczny, pielęgnowaniem pamięci sześciu milionów ich rodaków rozstrzelanych, zagazowanych, zagłodzonych lub doprowadzonych do śmierci przez niewolniczą pracę ponad ludzkie siły w czasie minionej wojny. W ten sposób, w 1953 r. na mocy Ustawy o Pamięci, przyjętej przez izraelski parlament – Kneset – powołano do istnienia *Instytut Pamięci Męczenników i Bohaterów Holokaustu Yad Vashem*.

Usytuowany na Górze Pamięci (Har Hazikaron) w Jerozolimie, Instytut jest kilkudziesięcihektarowym kompleksem, składającym się z licznych obiektów, z których każdy posiada swój specyficzny charakter i cel. Wśród najważniejszych należy wymienić: Muzeum Historii Holokaustu, Muzeum Sztuki Poświęconej Holokaustowi, Centrum Edukacyjne, Izbę Pamięci z zapisanymi na podłodze nazwami miejsc masowej eksterminacji Żydów przez hitlerowskich nazistów w Europie, Izbę Imion, zawierającą dane osobowe milionów zamordowanych Żydów, które udało się ustalić, Synagogę, Pomnik Dzieci w kształcie podziemnej jaskini, gdzie upamiętniono pamięć ok. 1 500 000 niepełnoletnich ofiar Shoah, Archiwum i Bibliotekę, zawierające najobszerniejsze na świecie zbiory dokumentów i opracowań na temat Holokaustu. Oprócz wymienionych miejsc na terenie Yad Vashem znajdują się inne jeszcze pomniki i obiekty, przypominające najtragiczniejszy okres w historii narodu żydowskiego, wśród których można wspomnieć Plac Janusza Korczaka czy też Ścianę Pamięci, poświęconą powstaniu w warszawskim getcie. Całość położona jest w parkowej scenerii, wśród tysięcy różnego rodzaju owocowych drzew upamiętniających osoby, które otrzymały tytuł Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata.

3. Działająca w ramach Yad Vashem Międzynarodowa Szkoła Studiów nad Holokaustem zajmuje się organizowaniem programów wychowawczo-szkoleniowych oraz badawczych dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Szczególne miejsce w działalności szkoły zajmuje edukacja nauczycieli szkolnych i akademickich. W ramach szkolenia nauczycieli i pedagogów, szkoła organizuje systematycznie kursy, konferencje i seminaria szkoleniowe, które odbywają się nie tylko w Yad Vashem ale i w innych miejscach na całym świecie i prowadzone są w różnych językach w zależności od potrzeb. Szkoła posiada własne rozległe zbiory materiałów edukacyjnych, bibliotekę i archiwum, z których mogą korzystać uczestnicy organizowanych przez nią programów. Każdego roku szkoła obejmuje swoimi różnymi programami ponad 100 000 uczniów, studentów, nauczycieli i szkoleniowców na całym świecie. Szkoła organizuje systematycznie seminaria dla nauczycieli z Polski w Yad Vashem oraz konferencje szkoleniowe w Polsce we współpracy z Ośrodkami Doskonalenia Zawodowego Nauczycieli. Od ubiegłego roku, we współpracy z Konferencją Episkopatu Polski, podjęto również program

edukacji polskich księży w tematyce Holokaustu jako grupy mającej szczególnie wpływ na kształtowanie opinii publicznej.

4. W programie seminarium znalazły się zagadnienia historyczne, religijne, filozoficzne i pedagogiczne, dotyczące Holokaustu. Nie zabrakło jednak wykładów na temat samego judaizmu, kultury i religii żydowskiej oraz aktualnych problemów wewnętrznych i zewnętrznych państwa Izrael. Wykłady były ujęte w powiązane ze sobą bloki tematyczne, co sprzyjało apropracji i interioryzacji materiału. Poniższa prezentacja stanowi skromny wybór z bogatego zestawu, proponowanych w trakcie seminarium wykładów, warsztatów i dyskusji.

5. W pierwszym bloku tematycznym, w kilku powiązanych ze sobą wykładach, omówione były zagadnienia ogólne, wprowadzające w szeroko rozumianą problematykę judaizmu, antysemityzmu i Holokaustu.

Dr Doran Avraham w wykładzie zatytułowanym *Wyjątkowe i uniwersalne aspekty Holokaustu* zaznaczył, że w świadomości współczesnych Żydów, Holokaust jest wydarzeniem przełomowym, które dzieli nie tylko ich historię narodową ale historię w ogóle na dwa etapy: pierwszy przed, drugi po Zagładzie. Szczegółowo zaplanowane i programowo przeprowadzone zabójstwo sześciu milionów żydowskich dzieci, kobiet i mężczyzn było wydarzeniem bez precedensu w historii ludzkości. Chociaż inne narody świata, grupy etniczne czy rasowe również przeszły w swojej historii okresy prześladowań, to jednak ich skala i natężenie były odległe od tego, co nazwał *katastrofą Holokaustu*. Dla współczesnych Żydów, Holokaust jest fundamentalnym elementem ich tożsamości religijnej, narodowej i państwowej z czego nie zawsze zdają sobie sprawę inne narodowości: *nie można poznać współczesnego Żyda i nie można zrozumieć współczesnego Izraela bez odniesienia do wydarzenia Zagłady* – powiedział dr Avraham. Powstanie państwa Izrael w 1948 r. było *zbawieniem za cenę Holokaustu*, dlatego umacnianie jego pozycji w świecie i obrona za wszelką cenę stanowią bezwzględny priorytet dla Żydów, zarówno w Izraelu jak i na całym świecie.

W tym samym bloku tematycznym dr rabin Pessach Schindler przybliżył niektóre aspekty judaizmu, odnosząc je do tragicznego wydarzenia Holokaustu. Zwrócił uwagę, że *po Holokauście Żydzi potrzebują nowej teologii* zdolnej inaczej interpretować tradycyjne zasady judaizmu. Tradycyjny judaizm jest religią skoncentrowaną na doczesności, w której samo życie biologiczne, zdrowie, dostatek materialny i życiowe powodzenie są postrzegane jako znaki Bożego błogosławieństwa i nagroda za przestrzeganie Przykazań Prawa, natomiast zła doła i nagła śmierć są rozumiane jako kara za grzech. Dlatego dla religijnego Żyda trudno jest usprawiedliwić w świetle tradycyjnej teologii niesprawiedliwą i niezasłużoną śmierć milionów niewinnych ludzi, zamordowanych w bestialski sposób; tragedia Holokaustu stała się powodem załamania się wiary w Boga dla wielu pobożnych Żydów. Dr Schindler zwrócił również uwagę na pewne różnice pomiędzy chrześcijaństwem a judaizmem, które ujawniły się w perspektywie wojny i Holokaustu.

W świetle klasycznego judaizmu, zarówno ofiara Chrystusa jak i idea męczeństwa w imię wyższych wartości jest niezrozumiała, gdyż najwyższą wartością dla człowieka jest samo życie. Postawa Janusza Korczaka, który mimo szansy ocalenia wybiera śmierć ze swoimi podopiecznymi jest bliższa inspiracjom chrześcijańskim niż żydowskim.

6. Drugi blok tematyczny poświęcony był przedwojnemu życiu Żydów ze szczególnym uwzględnieniem ich sytuacji w Polsce.

Prof. Izrael Gutman w swoim wykładzie pt. *Relacje polsko-żydowskie* zauważył, że Polacy jako naród nigdy nie byli antysemitami i nie można ich obarczać odpowiedzialnością za istniejące na terenie naszego kraju, w czasie wojny, nazistowskie obozy zagłady, w których ginęli nie tylko Żydzi ale również Polacy i przedstawiciele innych narodów. Jako mankament stosunków polsko-żydowskich w okresie przedwojennym wskazywał on głównie dużą izolację obu narodów, które żyły bardziej obok siebie niż ze sobą. Podkreślił jednak, że zarówno nastawienie państwa jak i narodu polskiego było pozytywne wobec Żydów, którzy posiadali szeroką autonomię i mogli w sposób nieskrępowany praktykować swoją wiarę i pielęgnować własne tradycje.

Inni prelegenci przy okazji różnych wystąpień podkreślali, że do ostatniej wojny Polska była krajem, w którym Żydzi żyli od przeszło tysiąca lat a większość tej historii cechowała się harmonijnym współistnieniem obu narodów. Przypomniano, że pierwsze pisemne świadectwo o obecności Żydów na terenie naszego kraju pochodzi z roku Chrztu Polski (966 r.) oraz że do czasu Holokaustu Polska była domem dla jednej z największych i najdynamiczniej, rozwijających się społeczności żydowskich na świecie. Nieprzypadkowo też sami Żydzi nazwali Polskę *rajem dla Żydów* (*paradisus Iudaeorum*). Mimo tak pozytywnej oceny Polski w odniesieniu do narodu żydowskiego mówiono także o wzajemnej nieznanomości, uprzedzeniach oraz o istnieniu środowisk antysemitycznych w naszym kraju w różnych okresach historii.

7. W kolejnym bloku tematycznym przedstawiono rozwój prześladowań Żydów w Europie, począwszy od dojścia nazistów do władzy w Niemczech, aż po *ostateczne rozwiązanie* kwestii żydowskiej w czasie drugiej wojny światowej.

Dr Simcha Epstein z Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, w wykładzie *Prześladowanie Żydów w Niemczech w latach 1933–1939*, przedstawił proces narastania antysemityzmu w zdominowanym przez nazistów państwie. W tym okresie celem nazistowskich władz nie była jeszcze eksterminacja Żydów, ale ich wypędzenie z Niemiec. Niestety, Żydzi nie mieli gdzie uciekać, ponieważ inne państwa zamknęły swoje granice przed narastającą falą żydowskich uchodźców. Prelegent przypomniał symboliczną historię statku St. Louis, który w przeddzień wojny wypłynął z Hamburga, wioząc na pokładzie ok. 1000 żydowskich uchodźców z Niemiec w kierunku obu Ameryk. Po odmowie przyjęcia uchodźców przez kolejne państwa statek wrócił do Europy, gdzie uchodźcy znaleźli tymcza-

sowe schronienie we Francji, Belgii i Holandii. Niestety, większość z nich zginęła wkrótce w obozach śmierci, gdy naziści zajęli te kraje.

8. Gdy nie powiódł się pierwotny plan wypędzenia Żydów przyszedł czas na *ostateczne rozwiązanie*, czyli na plan całkowitej eksterminacji ludności żydowskiej na terenach okupowanych przez nazistowskie Niemcy. Problematyka ta została przedstawiona szczegółowo w serii poruszających umysł i serca wykładów, omawiających życie w gettach, funkcjonowanie obozów zagłady, działanie *Einsatzgruppen* oraz przeprowadzanie innych zorganizowanych operacji w celu zagłady narodu żydowskiego.

9. Kolejny cykl zajęć, zatytułowany *Ratujący i obserwatorzy*, poświęcony był postawie osób i społeczności nieżydowskich wobec Holokaustu oraz polityce przyjętej przez poszczególne państwa w czasie wojny, tak wobec Żydów jak wobec Niemiec.

W tym kontekście na przypomnienie zasługuje wykład pani Ireny Steinfeld, dyrektora departamentu *Sprawiedliwy wśród Narodów Świata* na temat tego tytułu, nadawanego nie-Żydom, którzy narażając życie własne i swoich najbliższych pomogli przetrwać Żydom okupacyjny horror. Osoba odznaczona tytułem otrzymuje medal z wygrawerowanym napisem: *Kto ratuje jedno życie – ratuje cały świat*. Prelegentka przypomniała, że wśród prawie 22 000 osób z 44 krajów, które otrzymały dotychczas ten tytuł jest przeszło 6 000 Polaków, co stanowi prawie 30% całości.

10. Kolejny cykl tematyczny poświęcony był następstwom ludzkim, społecznym i politycznym Holokaustu oraz jego wpływowi na tożsamość powojennego społeczeństwa izraelskiego.

Pan Alex Dancyg w wykładzie *Spółczesność izraelska a Holokaust* wskazał, że po wojnie przywódcy izraelscy wykorzystali Holokaust na arenie politycznej jako argument za utworzeniem państwa Izrael i uznaniem go przez wspólnotę międzynarodową. Jednakże w szerokiej świadomości społecznej Izraelczyków, Holokaust jest obecny dopiero od ok. 15. lat; wcześniej bowiem w życiu społecznym koncentrowano się głównie na przyszłości, dążąc do umocnienia nowego państwa. Dzisiaj w życiu publicznym i w wychowaniu młodzieży kładzie się nacisk na przypominanie wojennej historii Żydów oraz pielęgnowanie pamięci o ofiarach. Holokaust stanowi wspólny mianownik dla rozwarstwowanego społeczeństwa, w którym żyją obok siebie Żydzi ortodoksyjni i syjonistyczni oraz zlaicyzowana młodzież, która nie interesuje się ani polityką ani religią, ale chce pielęgnować pamięć przodków.

11. Ostatni blok tematyczny poświęcony był zagadnieniom metodologicznym i pedagogicznym, dotyczącym utrwalania i przekazywania wiedzy o Holokauście. W wykładzie poświęconym filozofii edukacyjnej *Yad Vashem*, pan Shulamit Imber zwrócił uwagę, że pedagog nie może patrzeć na Holokaust wyłącznie jako na wydarzenie historyczne, ale musi przede wszystkim ukazywać jego znaczenie dla

współczesnego indywidualnego człowieka oraz całych społeczeństw. *W ujęciu pedagogicznym – powiedział – w omawianiu Holokaustu nie jest najważniejsze ilu ludzi przeżyło, ale dzięki czemu udało im się przeżyć w zdehumanizowanym świecie. Zwrócił uwagę na fakt, że w świecie Holokaustu znane słowa nabierały innych znaczeń: miłość, przyjaźń, współczucie, cierpienie, samotność czy strach nie znaczą dziś tego samego, co znaczyły w warszawskim getcie w 1943 roku.* Ucząc o sprawcach i ofiarach Holokaustu należy zwracać uwagę na kształtowanie moralnej postawy odbiorcy: nikt nie rodzi się mordercą ale może nim zostać, jeśli w codziennym życiu nie będzie stawał konsekwentnie po stronie Dobra, Prawdy i Piękną.

12. Na zakończenie Seminarium, całość programu i jego realizacja zostały poddane ewaluacji, dokonanej przez prowadzących i uczestników.

W trakcie ewaluacji bardzo wysoko oceniono samą ideę Yad Vashem jako narodowej instytucji, powołanej i utrzymywanej przez Państwo, w celu upamiętnienia ofiar największej narodowej tragedii i upowszechniania wiedzy o tym wydarzeniu oraz prowadzenia wieloaspektowych badań naukowych nad szeroko rozumianą problematyką Shoah. Stworzenie w jednym miejscu ośrodka, będącego zarazem centrum badawczo–edukacyjnym i konferencyjnym, miejscem pamięci i modlitwy, muzeum i archiwum oraz nowoczesnym centrum multimedialnym stawia Yad Vashem jako wzorcowy projekt dla innych narodów i państw, pragnących pielęgnować swoją pamięć historyczną.

Wszyscy uczestnicy seminarium bardzo wysoko ocenili merytoryczną wartość przedstawionych referatów oraz zaproponowanych zajęć warsztatowych jak również profesjonalizm prelegentów. Doceniono fakt, że problematyka Holokaustu została zaprezentowana na tle sytuacji historycznej Europy i świata, zarówno przed jak i w trakcie drugiej wojny światowej, z uwzględnieniem aspektów: politycznego, społecznego, ekonomicznego, militarne, religijne i kulturowe. Niektórzy jednak byli zdania, że w programie seminarium zabrakło pogłębionej refleksji nad przyczynami antysemityzmu, leżącymi po stronie narodu żydowskiego oraz uczciwego ukazania kolaboracji niektórych Żydów z nazistami w organizowaniu i przeprowadzaniu Zagłady swoich współrodaków.

Pozytywnie oceniono fakt, że program seminarium poszerzono o wykłady dotyczące kultury, religii i historii narodu żydowskiego. Bardzo interesujące były również prelekcje i dyskusje, dotyczące aktualnej sytuacji politycznej Izraela w kontekście niekończącego się konfliktu z Palestyńczykami. Uświadomiły one uczestnikom, że racje każdej ze stron oraz mentalne nastawienie obu narodów względem siebie jeszcze długo będą utrudniać zgodne współżycie Arabów i Żydów na terenach dawnej Palestyny.

Od strony metodologicznej należy podkreślić różnorodność stosowanych form nauczania. W programie seminarium znalazły się nie tylko wykłady, ale również zajęcia warsztatowe i dyskusje panelowe, pozwalające na aktywne zaangażowanie uczestników a także poznawanie problematyki Zagłady w trakcie

zwiedzania z przewodnikiem poszczególnych miejsc i obiektów na terenie kampusu Yad Vashem. Wydarzeniem o wyjątkowym ładunku emocjonalnym dla wszystkich uczestników było spotkanie z osobami, którym udało się przeżyć Zagładę; w swoich wspomnieniach dały one świadectwo nieludzkich okrucieństw, doznanych ze strony prześladowców oraz heroicznej dobroci doświadczonej od tych, którzy pomogli im przeżyć.

Bogaty, wieloaspektowy i intensywny program tegorocznego seminarium należy ocenić nie tylko jako bardzo interesujący i pouczający od strony poznawczej ale również jako stwarzający wyjątkową okazję do głębokich duchowych przeżyć oraz filozoficznej i religijnej refleksji nad samym Holokaustem oraz nad człowiekiem i ludzkością, oglądanymi w jego perspektywie.

Należy także podkreślić bardzo dobrą organizację naszego pobytu w Izraelu oraz zatroskanie Organizatorów o jak najlepsze wykorzystanie czasu i zapewnienie nam warunków pobytu, pracy i odpoczynku, satysfakcjonujących pod każdym względem.

13. Trudno podsumować tak bogate w swej treści seminarium jakimś jednym krótkim stwierdzeniem. Jako ważną puentę można by zaproponować słowa Izraela Hertmana, jednego z ocalałych z Auschwitz: *My wierzący Żydzi i wy wierzący chrześcijanie musimy promować wspólnie w dzisiejszym świecie dwie rzeczy: ochronę życia od poczęcia do naturalnej śmierci oraz zdrową rodzinę.*